

ДЕГЛАГОЛИЗАЦИЈА КАО УМЈЕТНИЧКИ ПОСТУПАК У РУСКОЈ И НАШОЈ ПОЕЗИЈИ*

БРАНКО ТОШОВИЋ

Филозофски факултет, Сарајево

UDK 808:808.61/.62-25

Прегледни рад

Умјетнички поступак (или само поступак) представља, по једном мишљењу, »средство (композиционо, стилистичко, гласовно, ритмичко и сл.) које служи за конкретизацију, истицање и сл. овог или оног елемента приповиједања (стања јунака, описа, ауторовог говора и сл.« (6, 294). Од ове одреднице свакако је познатија она која долази из пера једне од водећих личности руске формалне школе (ОПОЈАЗ-а), школе из које је и потекао овај израз. Ради се о оној чувеној дефиницији Виктора Шкловског по којој је »умјетнички поступак — поступак 'очуђавања' ствари и поступак отежале форме. Представници ове школе начине структурирања грађе у књижевним дјелима називали су поступцима, а један од њих, Роман Јакобсон, утврдио је да је поступак једини прави јунак поезије (4, 57).

Деглаголизација — свјесно изостављање глагола у поетским структурама — један је од тих умјетничких поступака.

Глагол је уз именицу стожер граматичког система језика. По неким мишљењима он је најсложенија и најшира граматичка категорија језика. Широка семантичка база, изражена лексичка слојевитост, велик број граматичких облика, читав низ категорија, изузетна сликовитост и изражајност — то су неке особине ове врсте ријечи. За Исаченка глагол је један од најважнијих структуралних елемената граматички обликованог исказа, а тиме и језика и његове комуникативне функције (3, књ. II, 7—8). Многи научници, као Павски, Фортунатов, а понајвише Потебња, указивали су на водећу улогу глагола у систему језика, у чему је било и претјеривања.

Због значаја глагола за језичку комуникацију и због његових лексичких, граматичких и стилистичких вриједности умјетници ријечи су посвећивали и посвећују дужну пажњу глаголу. То је, међутим, доводило до различитих ставова и контрадикторних мишљења, тако да постоје крајности — од, како то рече Шахматов, испје-

* Реферат на 11. конгресу слависта Југославије (Сарајево, октобар 1985).

вавања дитирамба глаголу до потпуног негирања његова значаја и улоге.

Једно је неоспорно: глагол је горостас у граматичком систему језика. Велик значај глагола за језичку комуникацију, и његова, заједно са именицом, централна позиција у граматичком систему представљају реалну подлогу за најсуптилније нијансирање умјетничке поруке. Међутим, овом приликом, за нас је важније нешто друго: уколико се један такав стожер језичког израза намјерно изостави, и то из читавог поетског дискурса, шта се добија и у чему је суштина таквог умјетничког поступка?

У граматичкој поезије деглаголизација би се могла окарактерисати као нарушавање система (системности), као свјесна неправилност. То је онај минус поступак о којем говори Лотман. У таквој структури поетског текста јасно се осјећа да глагол недостаје. Овај механизам нарушавања просторне структуре текста наизглед је врло једноставан: потребно је само глагол изоставити. Међутим, таквом изостављању неминовно мора претходити размишљање о томе како уланчити тај нулти елеменат, како ту граматичку »црну рупу« повезати са остатком поетске цјелине а да се не изгуби енергија стиха и да се порука може декодирати.

Шта се, у ствари, постиже деглаголизацијом? Прво, одсуство глагола доводи до недоречености језичке поруке, што појачава асоцијативност, а тиме и читатељско коауторство. Друго, поетско дјело добија на неконвенционалности, оригиналности и свјежини. Треће, деглаголизацијом се шири дијапазон експериментисања. Четврто, њоме се перцепција изводи из аутоматизма (оно што је Шкловски истицао говорећи о умјетничком поступку). Пето, језички се израз усложњава. И шесто: деглаголизација постаје доминантом таквих умјетничких структура.

У руској и нашој поезији деглаголизација се одавно примјењује. Може се рећи да је Афанасиј Афанасјевич Фет, руски пјесник из II половине XIX вијека, родоначелник овог умјетничког поступка. По мишљењу Димитрија Благоја, Фет је први руски пјесник коме је успјело да створи читаву пјесму без глагола (1, 352). У ствари, можда је и прије њега било деглаголизованих пјесама, али сигурно нико до тада није тако надахнуто, свјеже и оригинално састављао стихове изостављајући глаголе. И што је још интересантније — његове су пјесме и данас непревазиђени образац деглаголизације. Међутим, када се 1850. године појавила Фетова најчувенија безглаголска пјесма *»Шапат, плашљиво дисање«*, била је то, како рече Благој, права сензација, сензација која је била на ивици својеврсног књижевног скандала. Поред те пјесме Фет је написао још три примјењујући овај поступак. Тјутчев пјесмом *»Мисао за мишљу, вал за валом«* прихвата тај Фетов изазовни и оригинални експеримент. Затим слиједе деглаголизовани стихови А. К. Толстоја, А. Н. Мајкова и др. У вријеме тражења нових форми умјетничког изра-

живања 90-тих година XIX вијека и 20-тих година XX стољећа деглаголизацију примјењује низ пјесника. Она посебно одговара имажинистима, који су у својој »Декларацији« истицали да је једини прави метод изражавања живота кроз слику и ритмику слика. У њиховим пјесмама глагол се запоставља, он се једноставно изоставља, што неке истраживаче наводи на закључак да се ради о механичком умјетничком поступку. Вођа имажиниста Вадим Шершеневич на питање зашто су имажинисти гласно и јасно истакли парољу »Доље глагол! Живјела именица!« овако одговара: »Глагол је главни диригент граматичког оркестра. Он је палица етимологије. Исто онако као што је предикат — палица синтаксе... туд имажинизам, као културтрегерство карактера, неминовно треба да умножи именицу за рачун глагола. Именица је оно суштствено што је ослобођено граматике, или уколико је то немогуће, оно што води рат против граматике; то је главни материјал поетског стваралаштва. Именица је продукт из кога се прави песма. Глагол није чак ни жалосна неопходност, већ је просто болест нашег говора, слепо прево поезије... Глагол је тврди знак граматике: нужен је само понегде, али се и у тим случајевима може без њега« (5, 225—226). У тражењу нове легуре пјесничког стваралаштва имажинисти одбацују глаголе и пишу стихове који се, по мишљењу самога Шершеневича, могу с једнаким успјехом читати од почетка према крају (2, XXXII). Такве пјесме подсјећају на својеврстан каталог слика, на календар, глосар те није случајно што је Шершеневич једну од својих безглаголских пјесама назвао »Каталог слика«. Деглаголизацију као поступак примјењују и други имажинисти, нпр. Маријенгоф. Она се може наћи и у дјелима пјесника из других пјесничких школа тога периода, нпр. код футуриста (Хлебњикова, Мајаковског), симболиста (Брјусова). Деглаголизација се, најзад, примјењује и у међуратној и послератној руској поезији — овдје можемо споменути Андреја Вознесенског, Сергеја Смирнова и друге.

И у нашој поезији има поприличан број пјесама без глагола. Међутим, у односу на руску могло би се претпоставити да је таквих пјесничких остварења мање и то из два разлога: 1. у српскохрватском језику постојање помоћног глагола и његова изузетна фреквенција умањује могућност примјене овог умјетничког поступка и стварања чистих деглаголизованих пјесама; 2. у нашој поезији није било једнога Фета, нити је било пјесничког правца који би се, попут руских имажиниста, јасно изјаснио за изостављање глагола у поетском дискурсу. Ипак, ни једно ни друго није сувише много сметало, о чему говори и чињеница да се може направити читава мала антологија југословенске безглаголске поезије (на чему већ извјесно вријеме и радимо). За ту нашу поезију карактеристично је да углавном долази из послератног периода и да деглаголизацију највише примјењују млади, неафирмисани пјесници и пјесници жељни експериментисања. Познате поете ријетко се приклањају оваквом начину

изражавања па нам пјесме Густава Крклеца, Оскара Давича, Мака Диздара, Брана Црчевића, Даре Секулић, Анђелка Вулетића, Драга Иванишевића и др. више изгледају као одступање од правила него нека закономјерност.

Руску и нашу безглаголску поезију карактеришу и заједничке црте. Прије свега одликује их тематска суженост — углавном се ради о рефлексiji, описима пејзажа, мртве природе и љубави. Изостављање глагола неминовно доводи до просторне ограничености — такве су пјесме кратке, понекад врло кратке (по два-три стиха), што ствара утисак прегнантности и лаконичности. Затим карактерише их изузетна асоцијативност. Одсуство глагола најчешће доводи до статике, јер глаголске именице, а поготово неке друге, не могу да искажу динамику као што то може глагол.

На крају рецимо да деглаголизација има своју стилистику кодирања и стилистику декодирања, да се у структурирању такве поезије запажају карактеристичне законитости деформације као свјеснога чина нарушавања граматичке структуре пјесме, да одсуство глагола представља особену дезорганизацију и да је то у правом смислу отежала форма.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Благот Д., *От Кантемира до наших дней*. — Художественная литература, Москва, 1973, т. 2, 463.
2. Ежов И. С. и Шамурин Е. И., *Русская поэзия XX века*. — Wilhelm Fink Verlag, München, vol. 6, 1972, 671.
3. Исаченко А. В., *Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким*. Морфология. — Издат. Словацкой АН, 1960, 386, Часть I.
4. Јакобсон Роман, *Огледи из поетике*. — Просвета, Београд, 1978, 397.
5. *Поезија*. — Нолит, Београд, 1975, 583.
6. Шкловски Виктор, *Ускрснуће ријечи*. — Стварност, Загреб, 1969, 186.

DIE AUSSLASSUNG VON VERBEN ALS KÜNSTLERISCHES VERFAHREN IN DER RUSSISCHEN UND IN DER EINHEIMISCHEN POESIE

Zusammenfassung

In dieser Arbeit stellt der Autor die bewusste Ausslassung von Verben in den poetischen Strukturen als ein künstlerisches Verfahren in der russischen und in der einheimischen Poesie dar. Die Charakteristiken dieses stilistischen Verfahrens hervorhebend, zieht der Autor die Folgerung, dass diese bewusste Störung der Struktur des Gedichtes meistens zu den »schwierigen« Formen führt.